

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Автор статті розкриває один із аспектів формування естетичного світосприймання у молодших школярів засобами інтеграції мистецтв.

Сучасний етап реформування освіти в Україні вимагає радикальних змін у вихованні і навчанні дітей і молоді. Так, у Національній доктрині розвитку освіти визначена головна мета освіти, яка полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, у вихованні покоління людей, здатних оберігати й примножувати цінності національної культури як невід'ємної складової європейської та світової культури [1: 351]. Ці завдання наша школа вирішує через всю систему навчання та виховання, головним чином через навчальні предмети, що викладаються в школі. І початкова школа в цьому плані є фундаментом основної школи.

Аналізуючи педагогічну літературу, ми виявили інтерес вітчизняних дослідників до деяких аспектів поставленої проблеми. Серед них: формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів (І.Я. Зязюн, Г.М. Сагач, І.О. Ковальова, О.Л. Кошелев, А.М. Луцюк, Л.Г. Талангова, С.О. Швидка); система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів (Н. М. Дем'яненко, Л.О. Хоміч); формування творчої особистості вчителя в процесі вузівської професійної підготовки (Т.Б. Волобуєва, Д.Г. Іванова, Н.В. Кічук, О.О. Сисоєва); теоретико-методичні основи підготовки вчителів у педагогічних навчальних закладах (А.Ф. Линенко, Н.Б. Максименко, С.У. Гончаренко, Б.М. Шиян).

Серед різноманітних засобів впливу на підростаюче покоління "чи не найвищий виховний потенціал належить мистецтву з притаманним йому можливостями формувати свідомість і підсвідомість, інтелектуальну, емоційно-чуттєву та вольову сфери, моральне і навіть фізичне здоров'я людини" [2: 2]. Мистецтву відводиться головна роль у формуванні духовності людини.

У "Концепції художнього-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України" (автор Л. Масол) мета художнього виховання підростаючого покоління набуває нового гуманістичного звучання. Через *сприймання* творів вітчизняного та зарубіжного мистецтва, через практику художньої діяльності формувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвивати загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, виховувати потребу та здатність до художньо-творчої самореалізації та духовного самовдосконалення [2: 6].

Проте за яких умов відбувається формування естетичної культури та духовності особистості нині? Що впливає на ефективність сприймання творів мистецтв? У своєму дослідженні ми зробимо спробу знайти відповіді на ці питання.

Процес формування естетичної культури підростаючого покоління, як і будь-який виховний процес, має бути цілеспрямованим та організованим, провідна роль у ньому належить педагогам. За словами К.Д. Ушинського, важко естетично впливати безпосередньо на дітей, необхідно діяти опосередковано: через дорослих – батьків та вчителів [3: 261]. На вчителя лягає відповідальність у доборі естетично-ціннісних засобів виховання. "Від того, як і які цінності увійдуть у свідомість кожної дитини, залежить її духовна наповненість, зміст її життя" [4: 59].

Естетична вихованість як одна з духовних цінностей особистості є особливо актуальною в наш час – час пошуку принципово нових ціннісних орієнтирів. Життя сучасної людини наповнене раціональною діяльністю, механізацією праці, комп'ютеризацією виробництва і побуту. Проте ці ж умови, що забезпечують фізичне існування людини, позбавляють її відчуття своєї неповторності та унікальності. Духовність сучасної людини орієнтує її потреби на сферу розваг, тобто відбувається "об'єктивне задоволення духовних запитів без особистої участі у творчості або у співтворчості. Людина начебто живе духовно, але насправді її життя є лише імітацією духовності, що реалізується у царині псевдокультури, так званого "кічу" [5: 33].

Тому завдання вчителя, насамперед, виховувати в учнів здатність сприймати, інтерпретувати та оцінювати художні твори, висловлювати особистісне ставлення до них; формувати художні смаки та морально-естетичні ідеали, а також спонукати дітей до власної творчості.

Першим кроком у роботі над твором мистецтва є його сприйняття. За Ю. Боревим, це безпосередньо емоційне переживання, під час якого активізуються психологічні процеси особистості [6: 204]. Без емоційного реагування процес осягнення художньої цінності мистецького твору не відбувається повністю. Художні емоції, у визначенні Л. Виготського, як "розумні емоції", мають великі інтелектуальні потенції, що виконують пізнавальні функції, внаслідок чого і стає можливим досягнення розуміння мистецтва [7: 105].

На думку науковця Г.П. Шевченко, для поглиблення естетичного сприйняття необхідно створити певні "емоційні умови", які включають:

- емоційно-образну розповідь вчителя;
- звернення до емоційної пам'яті учня;
- емоційний переказ учнями твору мистецтва;
- зустріч з представниками творчої інтелігенції;
- використання "суміжних мистецтв" [8: 74].

Мета нашої роботи – розглянути більш детально останню умову підвищення ефективності естетичного сприйняття.

Останнім часом особливо помітним є підвищений інтерес до проблеми взаємодії мистецтв і міжпредметних зв'язків у межах шкільної освіти. Прагнення до взаємодії, інтеграції мистецтв називають "фундаментальною проблемою художньої педагогіки"[9: 214]. Переконливим є твердження, що інтегроване вивчення мистецтва більш ефективне, ніж традиційне (І. Зязюн, І. Козловська, Л. Масол, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Щолокова).

Інтеграція (від. лат. integer – повний, цілісний) – об'єднання частин у ціле, створення цілісної системи, тобто спорідненість різних елементів знань про особливості розкриття багатоаспектності навколишнього світу, відображення реальності мовою ліній, барв, звуків, які людина сприймає за допомогою зору, слуху та інших органів чуття. У мистецтві це "послідовність етапів опанування художньої мови і набуття досвіду її сприйняття: від окремих видів моносенсорних мистецтв до відчуття та розуміння форм їх органічного сполучення" [10: 106].

Проте опора на різнобічні художні інтереси, досягнення універсальності освіти не заперечує вибору одного із мистецтв як домінуючого, більш значущого для конкретного суб'єкта сприйняття.

Відповідно до "Державного стандарту початкової загальної освіти" та основних положень сучасної науково-педагогічної концепції про взаємодію та інтеграцію різновиду мистецтв у поліхудожньому розвитку школярів домінуючими змістовними лініями виступають музичний та візуальний вид мистецтва. Інтеграція цих видів у курс "Мистецтво" (1-4 кл.) сприяє розширенню асоціативних уявлень учнів, поглибленню зв'язків мистецтва з життям, забезпечення формування основ цілісної художньої картини світу.

Зважаючи на те, що пріоритет залишається за музичним та візуальним мистецтвами, у їх зміст інтегруються елементи інших змістових ліній (синтетичних мистецтв).

У силу того, що сприйняття людини взаємопов'язане з мовою (відомо нам з психології), то найбільш яскравим прикладом інтеграції мистецтв служить образотворче мистецтво та художня література (і особливо поезія), що має великий вплив не на зір або слух сприймаючого, а "стимулює його фантазію в цілому і орієнтує на комплексне осягнення полісенсорних імпульсів". Слово як "сигнал сигналів" викликає перенесення почуттів з одного виду мистецтва на інший, активізує слухові та візуальні аспекти суб'єктивного відображення образу, можливість його "чутності-бачення" в уяві сприймаючого"[10: 111].

Так, у програмі "*Мистецтво*" (1-4 кл.) при вивченні теми "Бринить природи мова кольорова" (2 кл.) для сприймання та аналізу-інтерпретації творів мистецтва запропоновано, серед інших творів, розглянути роботу художника Анрі Тулуз-Лотрека "Мулен Руж". На нашу думку, цей твір художника доцільно розглядати принаймні у 11 класі при вивченні предмета "Художня культура світу". Проте творчість цього видатного французького художника-постімпресіоніста бажано не залишити поза увагою. Так, наприклад, у 3-му класі є тема "Комічні та фантастичні образи", на тлі якої можна розглядати твір А. Тулуз-Лотрека "У цирку". Краще проводити роботу в два етапи: *сприймання та аналіз-інтерпретація творів мистецтва*: ознайомити дітей із особистістю художника, проаналізувати роботу з його автопортретом, засвоїти основні поняття "комічне", "трагічне", "міміка" (на 1-му уроці); *практична художньо-творча діяльність*: під емоційним впливом робіт художника створити композицію "На арені цирку" (на 2-му уроці).

Розпочинати знайомство дітей з творчістю Анрі Тулуз-Лотрека необхідно з емоційно-образної розповіді вчителя про життя та діяльність художника. Бажано створити особливий психологічний настрій у дітей, підвести їх до розуміння складного світу образів Тулуз-Лотрека. Допомогти у вирішенні цього завдання може поетичний образ художника, створений і запропонований увазі дітей вчителем.

ТУЛУЗ-ЛОТРЕКУ

Можливо, він від марення
спітнілий і стомлений украй,
не впізнавав ані речей, ані обличчя –
грай, смерть, на струнах вітру, грай!

Можливо, він від жаху,
що крізь щілини замку заповзав
слизьким вужем та павуками сипався із даху –
смерть, як кохану жінку, призивав.
Проте, можливо, у хвилину світлу
він міг згадати Ла Гулю, Монмартр, Мулен Руж
та запах полотна. Потворне тіло і розквітлу
душу він смерті віддавав зневажливо й байдужо.

Та смерть, можливо, впавши на коліна,
його останнім поцілунком ніжно освітила.

Після обговорення вірша, під враженням від нього, дітям пропонується намалювати за уявою портрет художника.

При вивченні іншої теми "Світ у мистецьких шедеврах" (4 клас) доцільно збагатити знання учнів відомостями про мистецтво українського народу, включаючи сприймання неповторності мистецтва місцевих житомирських художників. Під час відвідування художніх виставок знайомити школярів не тільки з творчістю художника, але й з його особистістю, наприклад, під час знайомства з митцем безпосередньо у його творчій майстерні. Так,

відвідавши виставку художника Миколи Бутковського (робота якого, до речі, експонується і в нашому університеті), учням пропонується прослухати фрагмент вірша, присвяченого художнім образам М. Бутковського та створити композицію "Ефемерність образів".

Н.Б.

Девственность белой бумаги
отдана острому грифелю.
Пойте, небесные маги,
гимны прозрачному профилю
невесомого пилигрима
и гротесковым лицам без грима,
и завиткам грациозной шеи
полуженщины, полуфеи,
и птицам небрежно-резким,
и рыбам детально-веским...

Отже, естетичне виховання – це "мистецтво виховання мистецтвом". І складність інтегративної мистецької освіти вимагає від педагога не просто професійної компетенції та педагогічної майстерності, а й значного творчого зростання, неперервної освіти та самоосвіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття). – К., 1994
2. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України // Шкільний світ. – 2002. – №9. – С.1-15.
3. Ушинский К. Д. Собрание сочинений: В 10 т. – Т.10. – М.-Л.: Изд-во АПН, 1950 – 668с.
4. Волос М. Проблема естетичних цінностей у розвитку особистості // Мандрівець. Освітнянський журнал. – Тернопіль, 1999. – №3. – С.59-61.
5. Личкова В. Принципи (пост)модерного мистецтва // Мандрівець. Освітнянський журнал. – Тернопіль, 1999. – №3. – С. 31-33.
6. Боров Ю.Б. Эстетика. – 3-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 399с., ил.
7. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе: Учебно-метод. пособие. – К.: Рад.шк., 1985. – 144 с.
8. Юсов Б. Стратегия взаимодействия искусств в воспитании школьников // Взаимодействие искусств. – Астрахань, 1997. – С.214-220.
9. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник. – К., 2002. – 270 с.

Матеріал надійшов до редакції 15. 03. 2005 р.

Шмелёва Т.В. Проблема формирования эстетического мировосприятия у младших школьников.

В статье рассматривается один из аспектов формирования эстетического мировосприятия у младших школьников в процессе интеграции искусств.

Shmelyova T.V. The Problem of Forming Junior Students' Aesthetic World Outlook.

The article deals with some aspects of formulating junior students' aesthetic world outlook in the process of art integration.